

Dicle'den geride kalanlar

Ferhunde Özbay

Dicle Koğacıoğlu 1990'ların başında Boğaziçi Sosyoloji Bölümü'nde benim öğrencim oldu. Benden kaç ders aldığını artık anımsamıyorum. Son sınıftayken ilk defa açtığım "İstanbul" dersinden birkaç anım var. Çok keyifli bir dersti ve Dicle olağanüstü gayretiyle herkesten bir adım önde gidiyordu. Herkes birer makale sunumu yaparken o Stefanos Yeresimos'un *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* adlı koca kitabını anlatmıştı bize. Dostluğumuz bu dersle başladı sanırım.

Sonra doktora Amerika'ya, Stony Brook'taki State University of New York'a gitti. Tez yapmak için döndüğünde biz artık arkadaştık! Doktoradan sonra hemen dönmedi. Bu kez Columbia Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalarını sürdürdü. Orada yazdığı parti kapatmalarla ilgili çalışması *International Sociology'de* ve daha sonra geliştirilmiş biçimi *Law and Society* dergilerinde yayınlandı. Sabancı Üniversitesi'nden teklif aldığında artık ABD'de beğenilen bir genç akademisyendi. Sabancı Üniversitesi'ni tercih ederken bana "orada araştırma yapma olanaklarım daha fazla olacak" demişti. Gerçekten de Sabancı'ya geldikten sonra yoğun bir çalışma temposuna girdi. Derslerin dışında mutlaka üzerinde çalıştığı bir araştırma projesi de olurdu. Ayrıca, bence Dicle'nin Sabancı Üniversitesi'ni tercih edişi çok isabetli oldu. Hiçbir üniversite ona bu kadar vefa gösteremezdi. Bunun için başta Ayşe Öncü olmak üzere, Kültürel Çalışmalardaki bölüm arkadaşlarına buradan teşekkür ederim.

"Hocam" dan "Ferhunde"ye dönüşü sanırım tezinin saha araştırmasını yaptığı sıralar oldu. Artık aramızda bir arkadaşlık ilişkisi vardı ve hocalık çok gerilerde kalmıştı. "Ferhunde" den "bebeğim"e dönüşümünün tarihini ise anımsamıyorum! Dicle son yıllarda benim resmen hamim olmuştu. Herhalde köpeği Çıtçıt ve benden başka kimseye göstermediği şevkati görüyorduk ondan. Mutluyduk! O yıllarda çok sevdiğim 90'larındaki kayınvalidem ölmeye yatmıştı. Konuşamıyordu ama ben ona çocuğum gibi bakıyordum. Belki de Dicle bizim ilişkimizden esinlenmişti. Ben de adeta onun çocuğu olmuştum.

Ailesine düşküdü. Ben onu çok akıllı bulduğumu söyleyince o bana "sen benim annemi babamı tanıyamıyorsun da ondan beni akıllı sanıyorsun" demişti bir kez! Ama erkek kardeşi

Poyraz'ın yeri ayırıydı. Galiba onu benden daha çok seviyordu!!! Ama acaba ona bana gösterdiği şevkati gösteriyor muydu bilemem. Sonra annesi Nevzat'la tanıştırdı birgün. Birlikte Beşiktaş balık halindeki balıkçıya gittik. Ben Nevzat'a hayran oldum. O bizim ilişkimizden mest oldu! Dostluğumuz daha da pekişti.

Ben onun deyimiyle "bebeğim" dim ama bu kelimeyi genellikle eleştirilerini söylerken kullanırdı. "bebeğim olmamış!" derdi örneğin. İlişkimiz hep birlikte düşündüklerimiz ve yazdıklarımız üzerinde konuşmaktı. İlk yazdıklarımı ona okutturdum. O da öyle, yazdığı çoğu şeyi önce bana okutturdu. Yani şevkatli ve yumuşacık ilişki esas itibarıyla akademik temellere dayanıyordu. Tabii her zaman eleştirmede, hatta çoğunlukla yüreklendirirdi beni. Benim yayın yapmaktan ne kadar uzak olduğumu bildiği için kimi zaman kendisi bir yerlere yayınlansın diye gönderirdi yazdıklarımı. Ya da bunu mutlaka herkes okumalı diye yüreklendirirdi.

Dicle'nin inanılmaz bir öğrenme hırısı vardı. Kuramsal çalışmaları yer gibi okur ve bana heyecanla onları anlatırdı. Zaten başka insanlardan çok yazarlardan arkadaşları gibi söz ederdi. En sevdiği arkadaşı Agamben'di. İstiklal Caddesi'nde kimbilir nereye giderken, her adımda birisinin omuz darbesini yerken, Dicle'den enfes bir Agamben dinlediğimi anımsıyorum. O tam anlamıyla bir yıldızdı. Keskin bir gözlem yeteneği vardı ve sağlam kuramsal alt yapısıyla sıradan olaylar gibi gözükken ilişkilerin elle tutulamayan, ilk bakışta görünmeyen gücün yansımaları olduğunu birkaç cümle ile özetleyiverirdi.

Dicle'nin en çok etkilendiğim çalışması doktora tezidir. Doktorası çok uzun bir saha çalışmasına dayanır. İstanbul'un çevre ilçelerinden birinde asliye hukuk konularına giren davaları takip ediyordu. Saha çalışması sırasında Marmara depremi oldu. O bir yandan deprem bölgesinde gönüllü yardımcı olarak çalıştı, bir yandan da tez çalışmasına devam etti.

Sonuçta müthiş bir tez yazdı. Tezini bir kitap olarak basmadı ama oradan çıkan bir makaleyi hem İngilizce, hem Türkçe olarak yayınladı. Sonraki çalışmalarında da farklı bağlamlarda bize benzer konuları anlattı. Konu en basitinden Türkiye'de hukuk olarak düşünülebilir. Bunun içinde sınıf, cinsiyet, ötekileştirilmiş kimlikler gibi eşitsiz ilişkilerde hukukun işleyişine bakıyordu. Koğacıoğlu için sorun, hukuk adına yapılan hukuksuzluklar değildi. Aksine bu değerlendirmenin kendisi sorundu. Malesef, yalnız hukukçu olmayan bizler gibi sıradan insanlar değil, hukukçuların kendileri bile hukuku modern hukuk diye adlandırılan yazılı kurallardan ibaret olduğunu sanıyordu. Oysa o bize böyle olmadığını, her toplumda ve farklı

zamanlarda aynı kuralların uygulamada farklılaştığını göstermeye çalışıyordu ve bunu da başarıyla yapıyordu. Hukukun resmi ve gayriresmi yönlerini birbirinden ayırmadan bir bütün olarak görmek gerektiğini o yıllarda kimse bu kadar güçlü dayanaklarıyla göstermemişti. Bugün artık en azından bir grup hukukçu Koğacioğlu gibi düşünüyor. Örneğin, bu hafta Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Selçuk Kozagaçlı, yaptığı savunmasında toplumda “hukuksuzluk” diye tepki gösterilen sürecin aslında bir hukuk olduğunu söyledi¹.

Dicle, hukukun toplumda varolan eşitsizlikleri yeniden üretme işlevini anlatıyordu. Adaleti aramak için hukuktan medet uman ama uygulamada adalete erişebilirliğin yazılmamış kurallarına çarpan o kadar çok örnek biriktirdi ki bu ona artık sadece acı veriyordu.

Dicle Koğacioğlu, Yazılarında gücün normalleştirilme süreçlerini açığa çıkartmakla meşguldü. O zamanlar kadın cinayetlerine “namus cinayetleri” adı veriliyordu. Onu belki de Türkiye’de ünlendiren çalışması, “Doğu’dakilerin gelenekleri” olarak değerlendirilen kadın cinayetlerinin hiç de Kürtlere has olmadığını ve bu cinayetleri ataerkil sistem içinde varolan Türk hukukunun “gelenek” olarak niteleyip hafife almasının yakıcılığını anlattığı makalesidir. Her dönem bir saat dersime misafir konuşmacı olarak gelip bütün öğrencileri kendine hayran bırakırdı. Ondan en çok istenen konuşma “namus cinayetleri” olurdu.

Çalışmaları bugüne ve geleceğe yönelik çok isabetli yorumlar içerir. Zira, henüz yirminci yüzyıl bitmemişken o bize hukuk reformu adı altında küresel ilişkiler çerçevesinde hukukta yeniden yapılanmalara gidildiğini anlatıyordu. Neoliberalizmle birlikte “..Kamusal olarak adil olanı gerçekleştirme sözünün değiştiğini, hukuku kişi ve kurumların amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak görme halinin güçlendiğini ve yaygınlaştığını” ileri sürüyordu.

Yazdığı bir makalesinde “hukuki alanın bütün dünyada çok yoğun bir manevra ve mücadele alanı olduğu bir dönemde yaşıyoruz” demişti. Bugün toplum olarak onun dediklerini çok net olarak idrak ettiğimiz olaylar yaşıyoruz.

Dicle Koğacioğlu, Türkiye’de hukuk sosyolojisinin öncülüğünü yaptı ve bugün bu alanda giderek artan sayıda akademisyenin yetişmesine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulundu. Bu alanda çalışanların bir bölümü eminim aramızdadır. Sizlere biraz da onlardan söz etmek istiyorum.

¹ (<http://www.cnnturk.com/turkiye/bu-kez-yargilayan-savunma-oldu>)

Dicle'den en son Galatasaray Üniversitesi'nde verdiği konferansı dinledim. Annesi Nevzat'la birlikte gitmiştik. Konuşma bir harikaydı. Çok alkış aldı. Darbe yasallığını tartıştığı bu çalışmasında hukukçuların anılarından hareket etmesi tam da Dicle'nin amacına uygundu. Yazarların gündelik yaşamlarındaki kadın ve aile tasavvurları ile olağan üstü hal yasaları ve mahkemeleri arasında hemen göze çarpmayan güç ilişkilerine dikkatimizi çekiyordu.

Bu sunumunu yazılı bir makale haline getirmeden aramızdan ayrıldı. Sonradan Seda Kalem ve Tuğçe Ellialtı'nın gayretleriyle son şekline getirilen bu çalışması 2012'de basıldı. Bu münasebetle, Dicle'nin açtığı yoldan ilerleyen sevgili Seda ve Tuğçe'ye sabırla ve büyük titizlikle bu konuşmanın yayınlanmasını sağladıkları için minnetlerimi sunuyorum.

Konuşmamı hazırlarken Dicle'den okumam için gelen bir başka yazı elime geçti. "Taslak kopya, alıntı yapmayınız" uyarısıyla gelen, 30 sayfalık bu İngilizce metin transseksüeller üzerine öğrencisi Ezgi Taşçıoğlu'nun tezi ile ilgiliydi ve Taşçıoğlu ilk isim olarak yer almıştı. Bu yazının yayınlanıp yayınlanmadığını bilmiyorum. Yayınlanmadıysa, keşke o da Seda ve Tuğçe gibi bu yazının kaynaklarını düzenleyip, son haline getirse ve hepimizin okumasına olanak verse!

Koğacioğlu, yazılarında daha iyi bir toplum nasıl olmalıdır diye sormamıştı. Daha iyiye doğru giden yolları aramanın akademik çalışmalardan değil, aktivizmden geçtiğine inanıyordu. Amargi ile ilişkide olduğunu biliyordum ama o kadar. Onu kaybettiğimiz 2009 yılında arkasında o kadar çok yakın arkadaşı olduğunu görünce şaşırđım. Bir kısmı onun feminist aktivist arkadaşlarıydılar. Bir kısmı genç akademisyenlerdi. Ben Dicle'yi hiç tanımamışım diye düşündüm. Ya da bir körün fili tarif ettiği gibi dokunduğum Dicle'yi biliyorum sadece. O kadar çok yönlü, ve cana yakın, sağlam arkadaşlıklar kuran bir kadının belki de bambaşka bir yönünü gelecek yıl bir başka seveninden dinleyeceğiz. Anlatılanların birleşmesiyle Dicle hakkında daha etraflı bilgi sahibi olmayı sürdüreceğiz.

Bitirirken son bir anımı paylaşmak istiyorum. Bir gün tanımadığım bir akademisyenden bir mesaj aldım. Türk sosyologları üzerine bir derleme yaptığını ve beni de seçtiğini söylüyordu. Bana kendimi en iyi anlatacak bir yazar adı soruyordu. Doğrusu pek hoşuma gitmedi bu iş. Muhtemelen öğrencilere para ile satacağı bir kitabı taşaronlara yazdırıyor hissine kapıldım. Kimseyi önermeyeceğimi, kendisi kime isterse ona yazdırabileceğini söyledim. Arkasından yine hiç tanımadığım genç bir akademisyen geldi. Beni yazmak için seçildiğini söyledi. Beni hiç tanımyordu. Neden siz seçildiniz diye sorduğumda moralinin bozuk olduğunu ve bir iki

günlük İstanbul seyahatinin ona iyi geleceğini düşündüklerini söyledi! İki gün boyunca benimle konuştu. Bütün yazılarımı aldı. Sonra da kibarlık edip yazdığını gönderdi. Yazı baştan sona bir felaketti. En hamasi iltifatlar, kimliğim, kişiliğim hakkında olmadık yorumlar vardı da yazdıklarımın neredeyse hiç söz etmemiştir. Çok panikledim. Dicle'ye yazıyı gösterince çok canı sıkıldı. "bebeğim, niye benim adıma vermedin?" diye sitem etti. Onunla da kalmadı, yazara öğrencisi olarak kendisinin de yazıya katkıda bulunmak istediğini söyleyerek izin aldı. Sonuçta benim bir sosyal bilimci olarak katkılarımı (bence biraz abartarak) ama harika bir dille anlatan bir metni yazının içine yerleştirdi. Dicle'nin yazdıklarını tanımadığım akademisyene mal etmek istemedim. Bu kez ben sanki Dicle ile görüşme yapmış gibi onun söylediklerini tırnak içine koyarak yeniden yazıyı değiştirdim. Sonuç yine de bir felaketti. Neyse ki hiç bir gerekçe göstermeden ve benimle bir daha hiç temas etmeden yazıyı basmadılar. Belki de geç kalmıştık. Ben sonuçtan son derece memnundum. Dicle'nin söylenmelerine hiç aldırmadan benim için yazdıklarının bana bugüne kadar verdiği en büyük hediye olduğunu söyledim. O gün "sen de benim için yapmaz mıydın?" demişti.

Bu da benimki!